

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Helsinki 14.1.2008

Tiedotusvälineille
JULKAISUVAPAA 15.1.2008 klo 10.00**LASTEN HUOLTORIIDAT HOVIOIKEUKSISSA**

Suomen kärjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 2 000 lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää riitaa. Valtaosassa tapauksia vanhemmat tyytyvät kärjäoikeuden ratkaisuun, mutta osassa riitoja asian käsittely jatkuu valituksen kautta hovioikeudessa. Vuonna 2006 hovioikeudet ratkaisivat kaikkiaan 267 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. Muutosta haettiin keskimäärin joka kuudenteen kärjäoikeuden lapsen huoltoa koskevaan päätökseen.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tuoreessa tutkimuksessa *Elisa Valkama & Marjukka Lasola: Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa (OPTL:n julkaisuja 234)* on tarkasteltu hovioikeuksissa käsiteltyjä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä riitoja. Tutkimus on osa tutkimuslaitoksen laajempaa lasten huoltoriitoihin keskittyvää tutkimuskokonaisuutta. Tutkimushankkeen ensimmäisessä vaiheessa tarkasteltiin lasten huoltoriitoja kärjäoikeuksissa (Valkama & Litmala 2006). Nyt käsillä olevan tutkimuksen pääpaino on hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa.

Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää muutoksenhakijan asemaa, hovioikeuden tehdyn valituksen lähtökohtia ja sisältöä sekä huoltoriidan lopputulosta eli sitä, kuinka usein hovioikeus oli päättänyt kärjäoikeuden lapsen huoltoa koskevan päätöksen muuttamiseen. Tutkimus kuvaa myös oikeusprosessin kulkua ja kokonaiskestoja.

Tutkimukseen on lisäksi koottu joitakin kiinnostavia kärjäoikeusratkaisuja koskevia teemoja. Kuten jo todettiin, tutkimushankkeen ensimmäisen vaiheen tavoitteena oli tuottaa perustietoja huoltoriitojen yleisyydestä ja riitojen lopputuloksista. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa kärjäoikeuksissa käsiteltyjä huoltoriitoja tarkastellaan joidenkin erityiskysymysten valossa. Näitä ovat muun muassa monikulttuuriset huoltoriidat, sovintoratkaisut ja lapsen tapaamisoikeutta koskevat erityiskysymykset. Tutkimus tuottaa myös perustietoja oikeudellisten palvelujen käytöstä tuomioistuimissa käsitellyissä huoltoriidoissa.

Tutkimus perustuu laajaan, kärjä- ja hovioikeuksista koottuun, oikeustapausaineistoon. *Hovioikeusaineisto* käsittää lähes kaikki vuoden 2006 aikana Suomen hovioikeuksissa ratkaistut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat tapaukset (n=257). Tutkimuksen *kärjäoikeusaineisto* on koottu vuodenvaihteessa 2005–2006 kaudesta Suomen kärjäoikeuksista (n=529).

Muutoksenhakijat ovat yleensä lapsista erillään asuvia vanhempia

Tyytymättömyyttä käräjäoikeuden päätökseen ilmaisivat useimmiten ne vanhemmat, jotka eivät asuneet lapsen kanssa. Noin kahdeksassa tapauksessa kymmenestä (78 %) muutoksenhakijana oli lapsen etävanhempi ja viidesosassa tapauksia lähivanhempi. Valituksen hovioikeuteen oli laatinut 55 prosentissa tapauksia lapsen isä.

Muutoksenhaku kohdistui jokseenkin yhtä usein niin lapsen huoltomuotoon, asumiseen kuin tapaamisoikeuteenkin. Lähes puolessa valituksia (45 %) muutoksenhakija oli tyytymätön ratkaisuun lapsen asumisesta. Melkein yhtä moni (40 %) oli tyytymätön lapsen huoltomuotoa koskevaan ratkaisuun. Niin ikään 40 prosentissa valituksia vaadittiin muutosta lapsen tapaamisoikeuteen. Puolessa tapauksia muutosta haettiin ainoastaan osaan käräjäoikeuden päätöstä, kuten esimerkiksi päätökseen lapsen tapaamisoikeudesta tai asumisesta.

Tyytymättömyys käräjäoikeuden ratkaisuun liittyi pääasiassa seuraaviin seikkoihin: 1) Lapsen mielipiteen selvittäminen ja sen painoarvo alioikeuden ratkaisussa. Muutoksenhakijoista osa oli sitä mieltä, että lapsen mielipidettä ei ollut selvitetty tarpeeksi tai se oli jätetty käräjäoikeuden lopullisessa päätöksessä huomioimatta. 2) Lapsen edun ja vanhemmuuden arviointi. Osa muutosta hakeneista koki, että käräjäoikeus oli arvioinut esitetyn näytön väärin; heidän huoltajasopivuuttaan olivat heikentäneet perusteetta esimerkiksi väitteet päihde- tai mielenterveysongelmista tai väkivaltaisuudesta. 3) Sosiaalitoimen olosuhdeselvityksen painoarvo ratkaisussa. Hakijoista osa arvioi, että tuomioistuimien oli antanut ratkaisussaan selvitykselle joko liikaa tai liian vähän painoarvoa.

Hovioikeudet muuttavat käräjäoikeuksien päätöksiä usein

Muutoksenhaku käräjäoikeuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen johtaa melko usein muutoksenhakijan kannalta edulliseen lopputulokseen. Hovioikeus oli muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua 40 prosentissa kaikista loppuun käsitellyistä valituksista. Hovioikeuksittain tarkasteltuna muutosprosentti oli korkein Kouvolan hovioikeudessa ja pienin Helsingin hovioikeudessa.

Määrällisesti eniten hovioikeudessa muuttuivat alioikeuden päätökset lapsen tapaamisoikeudesta. Kaikista hovioikeuden ratkaisuista noin 60 prosentissa muutos oli kohdistunut päätökseen lapsen tapaamisoikeudesta. Päätöstä lapsen huoltomuodosta oli muutettu kaikkiaan joka kolmannessa hovioikeuden ratkaisussa. Ainoastaan joka kuumennessa tapauksessa muutos oli kohdistunut lapsen asumisratkaisuun.

Huolimatta siitä, että käräjäoikeuksien päätöksiä muutetaan hovioikeuksissa melko usein, muutokset kohdistuvat harvoin lapsen vakiintuneiden olosuhteiden kuten asuinpaikan muuttamiseen. Lienee tavallista, että lapsen arki-elämä ja ihmissuhteet vakiintuvat ainakin jossain määrin oikeusprosessin aikana, joten näiden olosuhteiden muuttamista ei voitane pitää lapsen edun mukaisena, ellei muutokseen ole painavia perusteita.

Hovioikeudessa päädytään useammin yhteishuoltopäätökseen

Hovioikeuden lapsen huoltomuotoa koskevista ratkaisuista yli kolmasosassa (36 %) oli tehty päätös lapsen yhteishuollosta. Niin ikään joka kolmannessa (32 %) ratkaisussa lapsen huolto oli uskottu molemmille vanhemmille yhteisesti työnjakomääräyksin. Lapsen huolto oli uskottu yksin äidille neljäsosassa ratkaisuja ja yksin isälle 10 prosentissa

tapauksia. Käräjäoikeuden ratkaisu äidin tai isän yksinhuollosta oli muutettu hovioikeudessa yleisimmin joko molempien vanhempien yhteishuolloksi tai yhteishuolloksi työnjakomääräyksin.

Yhteishuoltopäätökset työnjakomääräyksin olivat yleisempiä hovioikeuden ratkaisuissa kuin käräjäoikeuden huoltoratkaisuissa keskimäärin. Kun käräjäoikeuksissa päätös lapsen yhteishuollosta työnjakomääräyksin tehdään alle kymmenesosassa huoltopäätöksiä, on näiden päätösten osuus hovioikeuksissa nelinkertainen. Vaikeissa riitalanteissa yhteishuoltopäätös työnjakomääräyksin voi olla eräänlainen kompromissi vanhempien väliseen riitaan lapsen huollosta. Tuomioistuin voi siis ratkaista asian ikään kuin yhteishuolto- ja yksinhuoltomallien välimaastosta, täydentäen yhteishuoltopäätöstä tarkemmilla määrittelyillä huoltajien tehtävistä.

Hovioikeuden lapsen asumista koskevista ratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä oli tehty päätös lapsen asumisesta äidin luona ja kolmasosassa tapauksia lapsi oli määrätty asumaan isän luokse. Hovioikeusratkaisuissa äitien osuus lapsen lähivanhempana on pienempi kuin käräjäoikeusratkaisuissa.

Hovioikeuden lapsen tapaamisoikeutta koskevista ratkaisuista neljässä tapauksessa kymmenestä tapaamisoikeus oli määritelty siten, että lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempaansa joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin. Noin puolessa tapaamisratkaisuja päätös oli tehty tapauskohtaisesti harkiten. Hovioikeus oli muuttanut alioikeuden ratkaisua lapsen tapaamisoikeudesta yleensä lisäämällä tapaamisten määrää.

Huoltoriidat hovioikeuksissa ovat usein hyvin komplisoituneita

Vaikuttaa siltä, että hovioikeuden käsittelyyn edenneet lasten huoltoriidat ovat vaikeampia ja komplisoituneempia kuin mitä riidat ovat käräjäoikeuksissa. Tätä näkökulmaa tukee ensinnäkin se, että hovioikeuksissa käsitellyistä riidoista peräti kolmasosa on niin sanottuja kroonisia huoltoriitoja eli tapauksia, joissa saman lapsen asioista on prosessattu oikeudessa kerta toisensa jälkeen. Huoltoriidan konfliktitasosta kertoo myös se, että riidat päättyvät hovioikeudessa harvoin vanhempien sovintoon. Myös perheen psykososiaaliset ongelmat ovat hovioikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa huomattavan yleisiä: peräti 40 prosentilla perheistä oli asiakkuus lastensuojeluun.

Toisaalta on kiinnostavaa, että vanhempien välisistä vaikeista konflikteista huolimatta hovioikeuksissa päädytään käräjäoikeutta harvemmin päätöksiin lapsen yksinhuollosta. Kun käräjäoikeuden ratkaisuista 45 prosenttia on päätöksiä lapsen yksinhuollosta, on näiden huoltopäätösten osuus hovioikeuksissa noin kolmasosa (32 %).

Hovioikeusprosessi pidentää huolto-oikeudenkäynnin kokonaiskestoa noin puolella vuodella

Hovioikeuskäsittelyn keskimääräinen pituus oli tässä tutkimuksessa 6 kuukautta. Alioikeudessa lapsiasiat ratkaistaan vastaavasti keskimäärin 8 kuukaudessa. Voidaan siis arvioida, että lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevan oikeudenkäynnin kokonaiskestoa, käräjä- ja hovioikeuskäsittelyineen, on noin puolitoista vuotta. Vaikeissa riitapauksissa oikeudenkäynnin kesto voi olla huomattavasti tätäkin pidempi. Oikeudenkäynnin pituuteen vaikuttavat lisäksi myös asetetut määräajat ja tuomioistuinten työtilanne.

Eri hovioikeuspiireittäin tarkasteltuna valitukset oli käsitelty nopeimmin Kouvolan hovioikeudessa (4 kk). Valituksen käsittelyaika oli vastaavasti pisin Rovaniemen hovi-

oikeudessa, jossa valitusten käsittelyaika oli noin kahdeksan kuukautta. Helsingin hovioikeudessa valitukset ratkaistiin keskimäärin puolessa vuodessa (6,5 kk).

Sovintoratkaisu ehkäisee uusien riitojen syntymistä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva riitatilanne tuomioistuimessa voidaan ratkaista perinteisen oikeudenkäynnin sijasta tai ohella myös sopimalla. Tavoitteena on auttaa vanhempia löytämään riitaansa ratkaisu, jonka molemmat vanhemmat voivat hyväksyä.

Tutkimuksen *käräjäoikeusaineisto* antoi viitteitä siitä, että huoltoriidan sovinnollinen ratkaiseminen ehkäisee jossain määrin uusintariitojen syntymistä. Uusintariitojen määrä oli käräjäoikeuksissa huomattavasti pienempi silloin, kun asianosaiset olivat sopineet asian. Myös oikeudenkäynnin pituus oli lyhyempi sopuun päätyneissä riidoissa. Sovintoratkaisulla voidaan siis parhaimmassa tapauksessa sekä lyhentää oikeudenkäynnin kestoa että sitouttaa vanhempia noudattamaan paremmin annettua päätöstä.

Sovintoratkaisun saavuttaminen oli otollisinta tilanteissa, joissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettiin ensimmäistä kertaa, lapsi oli vanhempien yhteishuollossa ja vanhempien riidan aihe liittyi vain yhteen lasta koskevaan asiaan. Sovinnon mahdollisuus oli vastaavasti pienempi niin sanotuissa kroonisissa huoltoriidoissa eli tilanteissa, joissa saman lapsen asioista on riideltä oikeudessa jo useampaan kertaan.

Tapaamispäätökset sisältävät usein tarkasti määriteltyjä ehtoja

Puolet käräjäoikeuksien tapaamisratkaisuista on nykyään päätöksiä, joissa lapsen tapaamisoikeus räätälöidään tapauskohtaisesti. Tapaamisoikeutta voidaan siis joko laajentaa tai supistaa tavanomaiseen (joka toinen viikonloppu) käytäntöön nähden. Tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että räätälöidyt tapaamismallit merkitsevät käytännössä usein lapsen tapaamisoikeuden rajoittamista; ratkaisuista yli puolessa (60 %) lapsen tapaamisoikeus oli määritelty päätöksessä tavanomaista tapaamismallia suppeammaksi. Useimmiten lapsen ja vanhemman tapaamiset oli määrätty tapahtuviksi vain päiväsaikaan. Tapaamisia oli rajoitettu yleensä sillä perusteella, että tapaajavanhemmalta oli päihde- tai mielenterveysongelmia.

Noin neljässä tapauksessa kymmenestä (40 %) lapsen tapaamisoikeus oli määritelty räätälöidyssä päätöksessä tavanomaista laajemmaksi. Lapsi tapasi muualla asuvaa vanhempiansa esimerkiksi viikonloppujen lisäksi myös arkipäivinä tai iltoina.

Tapaamispäätöksiin kirjataan usein myös tarkasti määriteltyjä ehtoja tapaamisten toteuttamisesta, perinteisten tapaamisten päättymis- ja alkamisajankohtien lisäksi. Vanhemmat voivat siis asettaa tapaamisille tiukkoja ehtoja, vaikka näille vaatimuksille ei olisi aina perustettakaan (vrt. lapsen turvallisuuden vaarantuminen). Lähivanhempi voi esimerkiksi kontrolloida lapsen ja etävanhemman tapaamista vaatimalla määräystä siitä, ketä lapsi saa tavata tapaamisten aikana ja ketä ei. Tapaamisoikeuden tarkoituksena on kuitenkin suoda lapselle myönteiset ja läheiset ihmissuhteet muualla asuvaan vanhempaan. Voidaan siis pohtia sitä, missä määrin tapaamisoikeuden tavoitteet ja arkipäivän vanhemmuus toteutuvat, jos tapaamisten sisältö on jo etukäteen tarkkaan kontrolloitu.

Käräjäoikeuksissa vuosittain noin 250 monikulttuurista huoltoriitaa

Käräjäoikeuksissa käsitellyistä huoltoriidoista 13 prosenttia voidaan luokitella monikulttuuriseksi, eli tapauksiksi joissa lapsen toinen tai molemmat vanhemmat ovat taustaltaan ulkomaalaisia. Lukumääräisesti näitä huoltoriitoja käsitellään käräjäoikeuksissa vuosittain noin 250.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa yleisin yhdistelmä oli suomalainen isä ja ulkomaalaistaustainen äiti. Lapsen äiti oli alkuperältään useimmiten Viron tai Venäjän kansalainen. Kolmasosassa huoltoriitoja tilanne oli päinvastainen eli lapsen äiti oli suomalainen ja isä taustaltaan ulkomaalainen. Isän sukujuuret olivat tällöin useimmiten joko Pohjois-Afrikassa tai Etelä-Euroopassa.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa riidanaihe liittyi yleensä lapsen huoltomuotoon eli siihen, tulisiko lapsi määrätä toisen vanhemman yksinhuoltoon vai molempien vanhempien yhteishuoltoon. Riitaan lapsen huoltomuodosta kytkeytyi usein myös kysymys lapsen asuinpaikasta. Kolmasosalla perheistä oli taustalla useampia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä.

Monikulttuurisissa huoltoriidoissa päätökset lapsen yksinhuollosta olivat yleisiä. Äitien osuus lapsen ainoana virallisena huoltajana oli näissä riidoissa hieman yleisempää kuin huoltoriidoissa keskimäärin. Myös päätökset valvotuista tapaamisista olivat kahden kulttuurin välisissä riidoissa keskimääräistä yleisempiä.

Oikeudellisen avustajan käyttäminen on huoltoriidoissa yleistä

Käräjäoikeuksista kootussa tutkimusaineistossa lähes kaikki (95 %) hakijat olivat käyttäneet asiansa hoitamiseksi oikeudellista avustajaa. Puolessa tapauksia hakijan avustajana oli toiminut käräjäoikeudessa asianajaja ja noin 40 prosentissa tapauksia julkinen oikeusavustaja. Noin 10 prosentissa tapauksia oikeudellinen avustaja oli ollut muu lakimies. Vain muutamassa prosentissa tapauksia hakija oli hoitanut asiansa itse, ilman asiantuntija-apua.

Hovioikeuksista kootussa tutkimusaineistossa niin ikään valtaosa (92 %) muutoksenhakijoista oli käyttänyt oikeudenkäynnissä lainoppinutta avustajaa. Yli puolessa tapauksia avustaja oli ollut hovioikeudessa asianajaja. Joka kuudes muutoksenhakija oli hakenut oikeudellista apua oikeusaputoimistosta julkiselta oikeusavustajalta. Muuta lakimiesapua oli saanut vajaa viidennes muutoksenhakijoista. Noin 8 prosenttia hakijoista oli hoitanut asiansa itse hovioikeudessa.

Kun oikeudellisten palvelujen käyttöä tarkasteltiin eri tuomioistuinasteiden välillä, havaittiin että asianajajien ja muiden lakimiesten osuus avustajista oli suurempi hovioikeuksissa kuin käräjäoikeuksissa. Vastaavasti käräjäoikeuksissa käsitellyissä riidoissa julkisen oikeusavustajan käyttäminen oli selvästi yleisempää kuin hovioikeuksissa. Näyttää siis siltä, että käräjäoikeuden päätöstä koskevan valituksen ollessa ajankohtainen pyritään mahdollisesti oikeusapuasioinakin hoidettavissa tapauksissa saamaan avustajaksi yleisimmin yksityinen asianajaja tai muu lakimies kuin oikeusaputoimiston julkinen oikeusavustaja

Suuri osa huolto-oikeudenkäynneistä kustannetaan valtion varoin

Asianosainen kustantaa oikeudenkäynnistä koituvat kulut pääsääntöisesti itse. Oikeudenkäynti voidaan tosiasiallisesti rahoittaa myös esimerkiksi julkisista varoista julkisena oikeusapuna tai asianajo- ja oikeudenkäyntikulujen turvaamiseksi otetulla oikeusturvavakuutuksella. Julkista oikeusapua myönnetään tiettyjen, avun hakijoiden käyttövarojen koskevien rajojen mukaisesti joko täysin korvauksetta tai osakorvausta vastaan.

Käräjäoikeuksissa käsitellyissä huoltoriidoissa kuusi hakijaa kymmenestä (57 %) oli saanut asiansa hoitamiseen julkista oikeusapua. Loppuosassa tapauksia oikeudenkäynti oli rahoitettu jollakin muulla tavoin. Yli kolmasosassa kaikista käräjäoikeuden käsittelemistä huoltoriidoista hakijalle oli myönnetty oikeusapua täysin korvauksetta eli asian oikeudenkäyntikulut oli suoritettu kokonaisuudessaan julkisin varoin. Neljäsosassa tapauksia hakijalle oli myönnetty julkista oikeusapua osakorvauksella eli tiettyä omavastuuosuutta vastaan.

Kun julkisen oikeusavun käyttöä tarkasteltiin hovioikeuksissa, havaittiin että kaikkiaan noin 70 prosentille muutoksenhakijoista oli myönnetty julkista oikeusapua. Omilla varoilla tai muulla rahoituksella oli kustannettu noin kolmasosa oikeudenkäynneistä. Yli puolet (55 %) hakijoista oli saanut julkista oikeusapua täysin korvauksetta ja joka seitsemäs oli saanut oikeusapua osakorvauksella.

Lisätietoja:

tutkija Elisa Valkama

puh. 010 366 5328
gsm 041-507 7190
e-mail elisa.valkama@om.fi

tutkimusjohtaja Marjukka Lasola

puh. 010 366 5359
gsm 050-356 4102
e-mail marjukka.lasola@om.fi

Tutkimus on 15.1.2008 klo10.00 OPTL:n kotisivuilla
<http://www.optula.om.fi/42167.htm>

Julkaisun voi tilata Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta puh. 010 36 65355